

ใบความรู้ เรื่อง วงดนตรีพื้นเมือง
หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑ เรื่อง รู้จักวงดนตรีในวัฒนธรรมไทย
แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๔ เรื่อง วงดนตรีพื้นเมือง
รายวิชา ศิลปะ (ดนตรี) รหัสวิชา ศ๒๑๑๐๑ ภาคเรียนที่ ๑ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑

วงดนตรีพื้นเมือง

วงดนตรีพื้นเมือง คือ วงดนตรีที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนไทยในภูมิภาคต่าง ๆ ที่นอกเหนือไปจากวงดนตรีแบบแผน (วงปี่พาทย์ วงเครื่องสาย และวงมโหรี) ที่ถูกใช้อย่างมากในภาคกลาง ดังที่ได้อธิบายในชั่วโมงก่อนหน้านี้ไปแล้ว ในวันนี้ นักเรียนจะได้เรียนรู้วงดนตรีในภูมิภาคต่าง ๆ ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ลักษณะของดนตรีพื้นเมืองนั้น เป็นดนตรีที่เกิดจากความคิดสร้างสรรค์ของชาวบ้าน มุ่งสื่อเรื่องราวจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ใกล้ตัว มีการปรับปรุงให้มีความสอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชนมีความเรียบง่าย ไม่ซับซ้อนทั้งด้านทำนองเพลง จังหวะ ภาษา เนื้อร้อง และวิธีการบรรเลง โดยใช้ ฉันทลักษณ์ที่ไม่ซับซ้อน ไม่เคร่งครัดเรื่องสัมผัสสนอก สัมผัสใน ทำนองและเนื้อร้องไม่คงที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความต้องการของศิลปินเป็นสมบัติของชุมชน คนในชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ ทั้งเพื่อความบันเทิงหรือเพื่อร่วม กิจกรรมที่เป็นพิธีกรรมตามความเชื่อ ไม่มีการจดบันทึก แต่จะสืบทอดกันทางมุขปาฐะ (เน้นการจำและปฏิบัติตาม) รูปแบบของเครื่องดนตรีและวงดนตรี มีบทบาทในการบรรเลงเดี่ยว เฉพาะศิลปิน หรือบรรเลงเป็นวง มีการขับร้องร่วมด้วยหรือไม่ก็ได้ โดยในแต่ละภูมิภาคนั้น จะมีวงดนตรีที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละภูมิภาคดังต่อไปนี้

๑. ภาคเหนือ มีอยู่ด้วยกันหลายประเภท โดยประเภทวงที่เป็นที่นิยมและนักเรียนควรรู้จักนั้น ได้แก่

ที่มา: <http://www.lannacorner.cmu.ac.th/lanna2016/view.php?id=00393&group=1>

๑.๑ วงสะท้อน ซอ ซึง

วงสะล้อซอซึง เป็นวงที่มีเสียงจากเครื่องสายเป็นหลัก นิยมใช้เล่นกันตามท้องถิ่นภาคเหนือทั่วไป จำนวนเครื่องดนตรีที่ใช้ประสมวงไม่แน่นอน แต่จะมีสะล้อและซึงเป็นหลักเสมอ มีเครื่องดนตรีอื่นๆ เข้ามาประกอบ เช่น ปี่ก่อยหรือขลุ่ย กลองเต่งถึง ฉิ่ง ฉาบ ใช้บรรเลงเพลงพื้นบ้านที่ไม่มีการขับร้อง เช่น เพลงปราสาทไหว เพลงล่องแม่ปิง เป็นต้น แต่ก็สามารถใช้บรรเลงเพลงสมัยใหม่ได้ด้วย เครื่องดนตรีหลักในวงประกอบด้วย “สะล้อ” หรือ “ท้อ” เป็นเครื่องดนตรีพื้นเมืองล้านนาชนิดหนึ่ง เป็นประเภท”เครื่องสี” ซึ่งมีทั้ง 2 สายและ 3 สาย คันชักสำหรับสีจะอยู่ข้างนอกเหมือนคันชักซอสามอู้อึ่งของภาคกลาง ใช้ไม้แผ่นบาง ๆ ปิดปากกะลาทำหลักที่หัวสำหรับพาดทองเหลืองด้านหลังกะโหลกเจาะเป็นรูปพลุดลายต่าง ๆ เช่น รูปหนุมาน รูปหัวใจ

ส่วนด้านล่างของกะโหลก เจาะทะลุลงข้างล่าง เพื่อสอดคันทวนที่ทำด้วยไม้ชิงชัน ยาวประมาณ 64 ซม.ตรงกลางคันทวนมีรึดอกทำด้วยหวาย ปลายคันทวนด้านบนเจาะรูสำหรับสอดลูกบิด ซึ่งมี 2 หรือ 3 อัน สำหรับขึงสายซอ จากปลายลูกบิดลงมาถึงด้านล่างของกะโหลกมีหย่องสำหรับหนุนสายสะล้อเพื่อให้เกิดเสียงเวลาสี คันชักสะล้อทำด้วยไม้ดัดเป็นรูปโค้ง ขึงด้วยหางม้าหรือพลาสติก เวลาสีใช้อย่างสนุทำให้เกิดเสียงได้ สะล้อใช้บรรเลงประกอบการแสดงหรือบรรเลงร่วมกับบทร้องและทำนองเพลงได้ทุกชนิดเช่น เข้ากับปี่ในวงซางซอ เข้ากับซิงในวงพื้นเมือง หรือใช้เดี่ยวคลอร้องก็ได้ เครื่องดนตรีสำคัญอีกชิ้นหนึ่งคือ “ซึง” จัดเป็นประเภท “เครื่องดีด” มี 4 สาย แต่แบ่งออกเป็น 2 เส้น เส้นละ 2 สาย มีลักษณะคล้าย กระจับปี่ แต่มีขนาดเล็กกว่า นับเป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านล้านนาที่มีลักษณะเรียบง่าย ชาวบ้านสามารถทำขึ้นไว้เล่นเองได้ มีรูปร่างลักษณะคล้ายกับพิณ หรือซุง ของภาคอีสาน ในบางท้องถิ่นที่เรียกเครื่องดนตรีนี้ว่าพิณ รูปลักษณะของซึงนั้นหากเปรียบเทียบกับดนตรีของชาติอื่น ๆ ก็คงพบว่าคล้ายกระจับปี่ของจีน หรือคล้ายกับกีตาร์ หรือแมนโดลิน อันเป็นเครื่องดนตรีสากลด้วย ส่วน ซอ เป็นภาษาพื้นบ้านล้านนา หมายถึง การขับร้องเพลง การขับร้องทำนองของคำซอ หลายคนอาจเข้าใจว่าซอเป็นเครื่องดนตรี แต่ที่จริงแล้วไม่ใช่ ซอเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งวงสะล้อจากอดีตที่ผ่านมาดนตรีล้านนามีบทบาทรับใช้ในสังคมแบบเกษตรกรรม มีวัตถุประสงค์เพื่อความบันเทิง ประกอบการขับร้องประกอบการฟ้อนรำ และเพื่อประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เมื่อผ่านกาลเวลามานับร้อยปี ดนตรีล้านนาได้พยายามปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยปัจจุบัน มีพัฒนาวิธีการบรรเลงจากเครื่องดนตรีชิ้นเดียวไปสู่การรวมวงแบบต่าง ๆ และบรรเลงเครื่องดนตรีให้น่าสนใจขึ้น เช่นในเพลงของ จรรย์ มโนเพชร ศิลปินคนสำคัญที่เป็นแรงบันดาลใจของศิลปินโพล์คไทยหลายคน กับการใช้ถ้อยคำจริงใจ แต่งดงามราวบทกวี ใช้กีตาร์อะคูสติคผสมผสานไปกับเครื่องดนตรีพื้นบ้านดนตรีพื้นเมืองล้านนายังได้รับใช้สังคมสมัยใหม่ในหลากหลายมิติ อาทิ การส่งเสริมการท่องเที่ยว และธุรกิจบริการต่างๆ นอกจากความบันเทิงและประกอบพิธีกรรมที่มีมาแต่อดีต จึงทำให้มนต์เสน่ห์แห่งดนตรีล้านนาไม่เคยจางหายไปจากสังคมไทย

๑.๑.๒ วงกลองตี่โนง หรือวงกลองแหว เป็นวงที่มีเครื่องดนตรีประเภทกลองที่สำคัญและเป็นเอกลักษณ์ของวง ได้แก่ กลองแหว โดยใช้บรรเลงร่วมกับเครื่องดนตรีชนิดอื่นๆ คือ ตะโล้ดโป๊ต สว่า (ฉาบใหญ่) ฆ้องอ้อย ฆ้องโหย่ง โดยตีเป็นเครื่องประกอบจังหวะบรรเลงร่วมกันไปตลอดรวมเรียกว่า วงกลองตี่โนง และในบางโอกาสมักนิยมใช้เครื่องเป่าที่มีเสียงดังประกอบด้วย คือ แนน ซึ่งมี 2 เล้า ได้แก่ แนน้อย และแนนหลวง หรืออาจจะมีการเพิ่มจำนวนเครื่องประกอบจังหวะไปตามความนิยมของท้องถิ่นนั้นๆ แต่เดิมกลองแหวเป็นกลองที่อยู่ประจำตามวัดเกือบทุกอารามในจังหวัดทางภาคเหนือ ใช้ตีเป็นสัญญาณประจำวัด เช่น ตีเป็นกลองเพล ตีเป็นสัญญาณชุมนุมสงฆ์ในพิธีสังฆกรรม หรือรวมกระทำกิจวัตรอื่น ๆ และใช้ร่วมในงานบุญต่าง ๆ เช่น แห่หน้าขบวนครีวตาน หรือเมื่อมีงานฉลองศาสนสถานของวัดที่เรียกว่า ปอยหลวง งานบวชเณรที่เรียกว่า ปอยลูกแก้ว ซึ่งถือเป็นงานที่สำคัญมาก นอกจากนี้ยังมีการนำมาประกวดแข่งขันประชันเสียงกัน ซึ่งจะจัดในระหว่างเดือน 3 เดือน 4 ซึ่งตรงกับเดือนอ้ายเดือนยี่ในภาคกลาง หรือใช้แห่ประกอบการฟ้อน เช่น ฟ้อนเล็บ ฟ้อนเทียน ในปัจจุบันนิยมนำมาแห่ในขบวนสำคัญต่างๆ โดยทั่วไป รวมถึงการแสดงบนเวทีให้นักท่องเที่ยวต่างถิ่นได้ชมอีกด้วย

ที่มา: <https://www.at-chiangmai.com/กลองแาว-หรือ-กลองตั้งโนง/>

๑.๒ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑.๒.๑ วงโปงลาง

ที่มา: https://krupornsawat.wordpress.com/ดนตรี/วงโปงลางโรงเรียนบ้านตา/img_9569/

ความเป็นมา (ภูมิหลัง/ความเชื่อ) โปงลางนั้นก่อนที่จะเรียกว่า โปงลาง มีชื่อเรียกว่า “เกราะลอ” ซึ่ง เกราะลอ มีประวัติโดยย่อคือ ท้าวพรหมโคตร ซึ่งเคยอยู่ประเทศลาวมาก่อนเป็นผู้ที่คิดทำเกราะลอขึ้น โดยเลียนแบบ "เกราะ" ที่ใช้ตีตามหมู่บ้านในสมัยนั้น เกราะลอทำด้วยไม้หมากเลื่อม (ไม้เนื้ออ่อนสีขาว มีเสียงกังวาล) ใช้เถาวัลย์มัดร้อยเรียงกัน ใช้ตีไล่ฝูงนก กา ที่มากินข้าวในไร่ ในนา ต่อมาท้าวพรหมโคตรได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านกลางเหมือน อำเภอเมืองกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ และได้ถ่ายทอดการตีเกราะลอให้แก่ นายปาน โปงลาง เป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องเคาะหรือเครื่องตี มีลักษณะคล้ายระนาดแต่แขวนในแนวตั้ง เป็นที่นิยมในภาคอีสาน บางท้องถิ่นอาจเรียกว่า หมากกลิ้งกล่อม หมากขอลอ หรือ เกราะลอ (ผู้เฒ่าผู้แก่ในถิ่นดงมูลอำเภอนองกุ้งศรีเรียก "หมากเต๋อเต็น") คำว่า "โปงลาง" นี้ ใช้เรียกดนตรีชนิดหนึ่ง ที่มีการเล่นแพร่หลายทางภาคอีสานตอนกลางและตอนเหนือบางส่วนโดยเฉพาะจังหวัดกาฬสินธุ์ มีการเล่นแพร่หลายมาก เพราะเป็นที่กำเนิดโปงลาง ความหมายของโปงลางนั้นมาจากคำ ๒ คำ คือ คำว่า "โปง" และ "ลาง" โปง เป็นสิ่งที่ใช้ตีบอกเหตุ เช่น ตีในยามวิกาลแสดงว่ามีเหตุร้าย ตีตอนเช้าก่อนพระบิณฑบาตให้ญาติโยมเตรียมตัวทำบุญตักบาตร และ ตีเวลาเย็นเพื่อประโยชน์ให้คนหลงป่ากลับมาถูก เพราะเสียงโปงลางจะดังกังวาลไปไกล (สมัยก่อนใช้ตีในวัด) ส่วนคำว่า ลาง นั้น หมายถึง ลางดี ลางร้าย ชาวอีสานใช้เกราะลอสำหรับตีไล่ ฝูงนก กา ที่มากินข้าว

ในไร่นา ดังนั้น จึงมีเกราะลอยอยู่ในทุกโรงนา (อีสานเรียกว่า เถียงนา) เมื่อเสร็จจากภารกิจในนาแล้ว ชาวนาจะพักผ่อนในโรงนาและใช้เกราะลอยเป็นเครื่องตี เพื่อเป็นการพักผ่อนหย่อนใจ โดยเกราะลอยนี้จะตีนอกหมู่บ้านเท่านั้น เพราะมีความเชื่อว่า ถ้าตีในหมู่บ้านจะเกิดเหตุการณ์ไม่ดี เช่น ฟ้าฝนจะไม่ตกต้องตามฤดูกาล เป็นต้น

อัตลักษณ์ที่โดดเด่นการเรียนการตีเกราะลอยในสมัยก่อน เป็นการเลียนแบบ คือเป็นการเรียนที่ต้องอาศัยการจำโดยการจำทำนองของแต่ละลาย เกราะลอยที่มี 9 ลูกนี้จะเล่นได้ 2 ลายคือ ลายอ่านสือใหญ่ (อ่านหนังสือใหญ่) และลายสุดสะแนน (เช่นเดียวกับลายแคนและลายพิด ดังนั้นเมื่อนำมาเล่นผสมผสานกันจึงได้ อรรถรสยิ่งนัก) และได้คิดลายใหม่ๆ เพิ่มขึ้น 5 ลาย คือ ลายอ่านหนังสือใหญ่ ลายอ่านหนังสือน้อย ลายสุดสะแนน ลายสร้อย และได้เปลี่ยนชื่อ "เกราะลอยมา" เป็น "โปงลาง" ซึ่งเรียกชื่อ ดนตรีชนิดนี้ว่า โปงลาง จนกระทั่งถึงปัจจุบัน คณะโปงลาง หรือนิยมเรียกว่า วงโปงลาง นั้น คาดว่าได้ชื่อนี้มาจาก เครื่องดนตรีที่ตั้งที่สุดในวงคือ โปงลาง (กรณีไม่ใช่เครื่องขยายเสียง) ดังนั้น เลยเรียกวาดนตรีนั้นว่า วงโปงลาง หรืออีกที่มาจากหนึ่งคือ โปงลาง เป็นเครื่องดนตรีเด่น กำลังมาแรง เป็นจุดขายของวง จึงตั้งชื่อว่า วงโปงลาง ซึ่งบางแห่ง อาจจะไม่ใช้ชื่อว่าวงโปงลาง แต่ใช้ชื่อว่าวงแคน หรือวงพิด ก็มี วงโปงลาง แม้จะใช้ชื่อว่า วงโปงลาง ก็ไม่ได้หมายความว่า มีเฉพาะโปงลางอย่างเดียว แต่มีเครื่องดนตรีอื่นๆ อีกหลายชนิด ร่วมบรรเลง ความสำคัญและคุณค่าทางสังคมและทางจิตใจที่มีในวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน แต่เดิมเครื่องดนตรีพื้นบ้าน ยังไม่มีการผสมวงกันแต่อย่างใดใช้เล่นเป็นเครื่องเดี่ยวตามความถนัดของนักดนตรีที่มีอยู่ตามท้องถิ่นต่างๆ โอกาสที่จะมาร่วมเล่นด้วยกันได้ก็ต่อเมื่อมีงานบุญหรืองานประเพณีต่างๆ เช่น บุญเผวด จะมีการแห่กันหลอนของแต่ละคุ้มหรือแต่ละหมู่บ้านมาที่วัดคุ้มไหนหรือหมู่บ้านไหนมีนักดนตรีอะไรก็จะใช้บรรเลงและแห่ต้นกันหลอนมาที่วัด พอมาถึงวัดก็จะมีการผสมผสานกันของแต่ละเครื่องมือ เช่น พิด แคน ซอ กลอง เป็นต้น หลังจากผสมผสานกันโดยไม่ได้ตั้งใจแล้ว ก็จะแลกเปลี่ยนและถ่ายทอดเชื่อมเข้าหากันโดยเฉพาะนักดนตรีจะไปมาหาสู่กันร่วมกันเล่น ร่วมกันสร้าง ในที่สุดก็กลายเป็นวงดนตรีและมีการพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ ปรากฏว่าเป็นที่แตกตื่น เป็นที่สนใจของชาวบ้านเป็นอย่างมาก จนมีผู้ว่าจ้างไปบรรเลงเป็นครั้งแรกเนื่องในงานมงคลต่างๆ เนื่องจากทำนองเพลงมีความสนุกสนาน และสามารถประยุกต์ให้เข้ากับการแสดงหมอลำที่มีอยู่เดิมได้

๑.๒.๒ วงแคน

ที่มา: <http://oknation.nationtv.tv/blog/sunthornskulpone/2019/08/30/entry-1>

แคนววง คือ แคนที่นำมาบรรเลงพร้อม ๆ กัน หลาย ๆ เต้า โดยเป่าเป็นคณะ หรือเป็นวงร่วมกัน มีเครื่องให้จังหวะ เช่น ฉิ่ง ฉาบ กรับ ฯลฯ เข้าร่วมบรรเลงด้วย แคนวง วงหนึ่ง จะใช้แคนตั้งแต่ ๖ เต้าขึ้นไป จนถึง ๑๒ เต้า แคนทุกตัวต้องเป็นคีย์เดียวกัน เช่นคีย์ Gm อาจเป็นคีย์สูงหรือต่ำก็ได้ แต่ต้องเป็นคีย์ Gm ทั้งหมดแคนวงเป่าเป็นคณะ หรือเป็นวงร่วมกัน มีเครื่องให้จังหวะ เช่น ฉิ่ง ฉาบ กรับ ฯลฯ เข้าร่วมบรรเลงด้วย แคนวง วงหนึ่ง จะใช้แคนตั้งแต่ ๖ เต้าขึ้นไป จนถึง ๑๒ เต้า คือแคนวงขนาดเล็ก ใช้แคน ๖ เต้า แคนวงขนาดกลาง ใช้แคน ๘ – ๑๐ เต้า แคนวงขนาดใหญ่ ใช้แคน ๑๒ เต้าจำนวนแคนต่าง ๆ ที่ประกอบกันเข้าเป็นวงขนาดเล็ก กลาง และขนาดใหญ่ เป็นจำนวนโดยอนุโลม ไม่ได้ถือตายตัวเคร่งครัดมากนัก เช่น อาจจะเพิ่มจำนวนแคนให้มากกว่านี้เพื่งใดก็ถือว่าเป็นแคนวงขนาดใหญ่ทั้งนั้น โดยมีเครื่องดนตรีอื่นๆ และเครื่องประกอบจังหวะร่วมผสมเข้ากับวงด้วยเช่น ขลุ่ย หรือ ปี่ ซอด้วง ซออู้ กลอง หรือโทนร่ำมะนา แคนวงมักบรรเลงเพลงไทย เพลงไทยสากล ทั้งเพลงไทยลูกกรุง เพลงไทยลูกทุ่ง นอกจากนี้ยังใช้บรรเลงประกอบการละเล่นพื้นเมืองต่าง ๆ

๑.๓ ภาคใต้

๑.๓.๑ วงปี่พาทย์ชาตรี

ที่มา: <https://www.youtube.com/watch?v=mbgWb0pRonY>

เป็นวงดนตรีเก่าแก่ที่มีมาแต่โบราณ ใช้บรรเลงประกอบการแสดงโนราห์ชาตรี และหนังตะลุงทางภาคใต้ของไทย เรียกว่า “ วงปี่พาทย์ชาตรี “ และที่เรียกว่า “ วงปี่พาทย์เครื่องเบ้า “ เพราะเรียกชื่อให้ตรงกันข้ามกับ “ ปี่พาทย์เครื่องหนัก “ (ปี่พาทย์ไม้แข็ง) ทั้งนี้เพราะเครื่องดนตรีในวงปี่พาทย์ชาตรีมีน้ำหนักเบากว่าเครื่องดนตรีในวงปี่พาทย์ไม้แข็ง

ปี่พาทย์ชาตรีประกอบด้วยเครื่องดนตรีดังนี้

๑. ปี่
๒. โทนชาตรี
๓. กลองชาตรี (กลองตุ้ม)
๔. ซ้องคู่
๕. ฉิ่ง
๖. กรับไม้

๑.๓.๒ วงรื่องเง็ง

ที่มา: <http://article.culture.go.th/index.php/layouts-modules-positions/3-column-layout-2/199-2020-04-01-06-16-51>

เครื่องดนตรีรื่องเง็งประกอบด้วยไวโอลิน แอคโคเดียน แมนโดลิน รำมะนา ข้อง ปัจจุบันได้มีการประยุกต์ใช้เครื่องดนตรีพื้นบ้านชิ้นอื่นเข้าผสม คือใช้กลองبانอ และกลองกรือโต๊ะแทนฆ้อง ตามปกติดนตรีรื่องเง็งบรรเลงประกอบการเต้นรื่องเง็ง แต่ปัจจุบันนิยมบรรเลงในงานมงคลทั่ว ๆ ไป